

Azurmendiren gizaberea soziobiologiaren eztabaidan

Jon Umerez

UPV/EHUko Logika eta Zientziaren Filosofia Saileko ikertzaile eta irakaslea

Arazo konplexu eta zailek, soluzio erraz oker asko dute.
(Sarrionandia 1997: 801; 'Soluzioak')

Joxe Azurmendiren lan oparoaren atal garrantzitsu bat giza naturari buruzko hausnarketari eskainia dago. Ez da, agian, bere ekarpenaren zati ezagunena; baina, nire ustez, ezinbestekoa da bere pentsamendua osoki ulertzeko. Beste auzi zehatzago eta zuzenago batzuekin batera (hizkuntza, nazioa, historia...), bere mundu ikuskera osatzeko erabiltzen duen galdekizun bat da, eta garatuz joango den bere ikuspegi orokor horren funtsezko eta oinarritzko osagaia bihurtzen da. Zentzu horretan, alde batetik, gai bera zuzenean aztertuko du, giza natura nola ulertu eta zein ezaugarri dituen adierazi ahal izateko. Bestetik, beste gai askori emandako trataeraren oinarri eta funts gisa ere erabiliko du, nahiz eta askotan esplizituki aipatu gabe.

Beste liburu edo artikuluetan egiten dituen aipamen solteak alde batera utzita, Azurmendik gaiari lau liburu eskaini dizkiola esan dezakegu, *Teknikaren meditazioa* (1998) ere kontuan hartzen badugu, nik hala egin beharko genukeela uste baitut. Zalantzarik gabe zerrendatuko ditugun beste hirurak *Gizona abere hutsa da* (1975), *Gizaberearen bakeak eta gerrak* (1991) eta *Gizabere kooperatiboaz* (2016) dira. Liburu kopuruak eta 40 urteko tarteak giza naturaren auziaren lehen ebatzi dugun zentralitatea berresten dute, eta bere obran duen neurria eta hedadura salatzen dute.

Haritz Azurmendi ere, bere doktorego tesian, bat dator iritzi honekin:

Joxe Azurmendiren obran garrantzitsua da ohartzea bere pentsamenduaren oinarritzko kategorietako bat dela gizaberearena. Nazioaz diharduenean ere, azpian nabari daiteke gizakiari buruzko ikuspegi desberdinen eztabaidak nola baldintzatzen duen bere jarrera. Auzi horretan, gizaberea nola ulertu behar den, obraren hastapenetatik ikusten da Azurmendiren ikuspuntua. Lehenengotarik idatzi duen *Gizona abere hutsa da* (GAH) liburuan jada planteamendu materialista garbia topa daiteke, izenburuak dioen bezala. (H. Azurmendi 2019: 117)

Dagoeneko beste aditu eta ikertzaile batzuek jorratu dute giza naturaren gaiak Azurmendiren obran duen lekua, eta nire artikuluko honek emaitza horiei beste atal bat gehitu nahiko lieke. Zehazki, biologiaren filosofiaren ikuspegitik helduko diot, eta biologia ebolutiboaren eta genetikaren ekarpenen eta horien aurrean izan diren erreakzio batzuen testuinguruan laburki kokatzen saiatuko naiz. Asmo hori, jakina,

azterketa zabalago baten lehen urratsa besterik ezin da izan. Gainera, oraingoz ardatza *Gizona abere hutsa da* liburuan bakarrik jarriko dut (hemendik aurrera *GAHD*), azpimarratu nahi dudalako argitaratu zen unea oso esanguratsua dela giza naturari buruzko nazioarteko eztabaidan, ‘soziobiologiaren’ eta ‘gene berekoiaren’ teorien sorrerarekin bat egiten duen heinean.

Beraz, Azurmendik dagoeneko liburu horretan giza naturari buruz egiten duen azterketa sakona eta, nire ustez, egokia (horren zailtasun handiko gai batean), testuinguru bikoitz batean kokatu nahiko nuke (bestelako hainbat sailkapen egin daitezkeela hasieratik onartuta). Alde batetik, bere garaiko bertako testuinguru intelektual eta soziopolitiko dago. Hau da, Euskal Herrikoa edo, herrian bertan edo atzerrian egonik ere, euskaldunen artean gertatzen ari den elkarrizketa eta eztabaida. Horretaz sarri hitz egin da, eta Azurmendik berak oso gogoan izaten du:

Garai hartan eztabaidatzen genituen gauzak dira. Joan Mari Torrealdaik sinesten zuen iraultzan, ni eszeptiko nintzen. Azkenean, galdera da: posible al da iraultza bat biologia kontuan hartu gabe? (Ibargutxi 2016)

Baina badago beste testuinguru zabalago bat ere, bere garaiko kanpoko testuinguru zientifiko eta filosofikoa. Gutxienez European frantsesez eta alemanez gauzatzen dena eta biologia, etologia, antropologia eta psikologia zientziak bere baitan hartzen dituen. Horretaz Azurmendi bera jakitun da, batez ere zientzia horien ekarpenei begira dagoelako hemengo eztabaidei aplikatzeko, eta hainbat autore esplizituki aipatu eta erabiltzen dituelako. Hala ere, horri nahiko nizkioke gehitu, bereziki, liburua idatzi zuenean oraindik ezagutu ezin zitzakeen Wilson-en (1975) eta Dawkins-en (1976) lanak, horiek planteatzen dutena eta nazioartean izan zuten harrera eta erantzuna *GAHD* liburuan agertzen den ikuspegiarekin alderatzeko. Nire irudipena baita testuinguru horretan Azurmendik garatzen duen ikuspegia ez dela bakarrik guztiz garaikidea nazioarteko eztabaidarekin, baizik eta auziari une horretan ematen zaion erantzun zorrotzenetakoen artean kokatu behar dugula.

***GAHD* 1975: garaiko bertako testuinguruan**

Joxe Azurmendi Katedraren egitasmoak dioen moduan, bere obra nazioarteko pentsamendu garaikidearen garapenean kokatu behar da. Zentzu horretan, hiru aspektu azpimarratuko nituzke Azurmendiren obra orokorrean aztertzerakoan:

1. Bere garaiko eta inguruko ideiekin eta autore eta lagunekin eztabaidatzen du, baina hemengo arazo eta eztabaida horietara kanpoko ekarpenak (toki, garai eta diziplina) gehitzen dizkio.
2. Kanpoko eta beste diziplinetako corpusarekin eguneratua mantentzen da ahal den neurrian, behintzat European mugitzen denarekin sintonizatua. Eta jasotzen duen hori ondo ulertuta eta sakon aztertuta ageri da bere obran.

3. Planteamendu berriak, berritzaileak eta originalak garatzen ditu eta bere ekarpena aitzindaria izatera ere iristen da gai batean baino gehiagotan (hemen tratatu behar dugun giza naturaren auzia barne).

GAHD liburua ez da ezaugarritze orokor horretan salbuespen, guztiz bestela baizik. Bere txikian, oso liburu aberatsa eta mamitsua da, eta azaldu ditudan hiru aspektu horiek bete-betean erakusten ditu.

Labur aurreratu dudanez, liburu honetan Torrealdairekin eztabaidan arituko da, lehen orrialdetik, eta zehazki berriki argitaratu zuen *Iraultzaz* (Torrealdai, 1973) aintzat hartuta. Auzi horri buruz Azurmendik esaten du bere inguruan onartzen zen gizakiaren natura aingerutarraren aurka egiten duela:

‘Gizona abere hutsa da’ idatzi nuenean, orain dela urte asko, ni hezkuntza batetik nentorren, esaten zuena gizakia Jainkoaren eskutik datorren aingeru bat dela gutxi gorabehera. Ez. Ez gara aingeruak. Punto. (Ibargutxi 2016)

Baina, adibidez, konduktismoaren deskubrimenduagatik Lontxo Oihartzabalekin ere eztabaidatzen du. Aipamen motzagoak egiten dizkie baita Rikardo Arregiren *Politikaren atarian* (1969) eta Roman Garateren *Lanaren antropologia* (1973) liburuei ere.

Bestalde, Alemanian dagoelarik, Konrad Lorenz etologoaren lana eta baita bera bertsonalki ere ezagutuko ditu,¹ eta bera izango du liburuan erreferentzia orokor, nahiz eta lan zehatzik ez aipatu. Esplizituki eta zehatzago aipatuko duena Jacques Monod-en *Le hasard et la nécessité* da (1970, gazteleraz 1971an Barral argitaletxearen itzulpenean). Askoz gehiago erabiliko duen iturria, adibide eta azalpen biologiko zehatzak emateko, Rof Carballo mediku eta psikoanalistaren *Biología y psicoanálisis* (1972) liburua da (gaur egungo ikuspegitik, «meritua dauka, gero!», esan genezake).

Eztabaida horien aurrean eta biologia eta psikologia jakintza arloko teoriari erreparatuta jaso duen ikuspegiarekin, *GAHD* liburua azterketa eta baieztapen indartsuak ditu. Lehenik eta behin, aipatu dudak elkarrizketan argitzen duenez, gizakiari buruzko bere garaiko ikuspegiekin apurtzen du. Baina zentzu bikoitzean. Dudarik gabe, bere hezkuntzako katolizismoaren espiritualismoarekin apurtzen du, baina baita hezkuntza hori gaindituz generazio berriak garatuz joan diren jarrera materialista eta humanista ezberdinen mugekin ere. Ez genuke ahaztu behar bere generazioak oso azkar ezagutu eta berehala kontuak kitatu behar izan zituela marxismo klasiko edo ortodoxoarekin (batez ere nazio arazoarekiko), baina baita unean uneko ezker berriarekin ere. Testuinguru horretan, Azurmendik askotan aipatzen du batak zein besteak gizakiarekiko partekatzen duten ikuspegi aingerutarra. Gizakia naturaren parte izanik, faltan botatzen du, erlijioaren espiritualismoa alde batera utzi duen ikuspegi materialista batean, zientziaren ekarpenari ez erreparatzea. Gabezia hori salatzerakoan, serio baina burlati ere agertuko zaigu:

Euskal kulturgintzaren bitxitasun harrigarri horietako bat da, Pariseko, Frankfurtoko edo Berkeleyko azkeneko berritasun soziologikoa biharamuna orduko euskal txolarre guztiek ezagutzen dutela. Baina biologiaren aurrerapenez ozta-ozta inor arduratzen denik, gizaritari eta gizonari buruzko ondorioak ateratzeko behinik-behin. Jende askok oraindik Darwinen aditzerarik ere ez du. Marka da hori, gero, ‘progresoaz’ bestetaz hitzegiten ez duen gizarte batetan. Eta besterik

inoiz entzun ez duelako Adan eta Ebaren historioan hitzez-hitz sinesten duen jende horri 'sozialismo zientifikoa' ulertarazi nahi zaio. Eta ulertarazi egiten zaio, dirudienez: marka eta erdi bait da hori... (GAHD: 112)

Ikuspegi aingerutar horren ordeztu liburuan zehar eraikiz joango den alternatibak osagai erakargarri franko ditu. Horiek laburbildu baino lehen, iragarri dudana nazioarteko testuinguru zabalago horri begiratu behar diogu, zein den aldea hobeto atzeman ahal izateko.

GAHD 1975: garaiko kanpoko testuinguruan

Azurmendik, liburu honetan (eta beste testuetan ere), giza naturari buruzko ikuspegiaren azterketa zabala egiten du filosofiaren eta ideien historian zehar arakatu. Horrek zerrendatu ez dudana bere zuzeneko testuinguru kontzeptual globala jartzen dio liburuari. Bestalde, aipatu dut Euskal Herrian eta bere inguru hurbilean gertatzen ari diren eztabaidek gertuko testuingurua gehitzen diotela. Baina, aurreratu dudanez, nik nahiko nuke bi horiei beste testuinguru bat gehitzea, *biologizismoaren* bilakaerarena, nolabait deituz; Europan eta Estatu Batuetan liburu argitaratu aurreko hamarkadetan eta ondoren datorrena.

'Biologizismoaren' patu pendularra

Mende askotako eztabaida dikotomiko ezagunak –dualismoa/monismoa, espiritualismoa/materialismoa, garapena/herentzia...– antzuak edo, gutxienez, espekulatiboak izaten zirela esan dezakegu, gizakiari zegokionean. Baina XIX. mendean dena aldatzen da, aurrena Darwinen hautespen naturalean oinarritutako eboluzio biologikoaren teoriarekin eta, ondoren, XX. mendean, herentziaren teoria genetikoekin.²

Azken finean, kontzeptua ulertzeko modua ezberdinen aurrean, Agustin Arrieta Urtizberek laburbiltzen duen erana: «Giza naturaz, labur esanda, giza biologia ulertu behar dugu edo, agian argiago, gizakiak dituen sortzetiko ezaugarriak» (Arrieta 2013: 14).

Ekarpen horiek aurreko mendeetako teoria materialistei euskarri zientifikoa eskaintzen diete. Baita, baina, XIX. mende bukaeran eta XX. mende hasieran eugenesiaren garapen teorikoari ere eta, ustezkoa izan arren, eugenesiarekin lotutako hainbat praktika eta bidegabekeriei ere (ondo ezaguna den III. Reichak burututako genozidioa, edo hain ezagunak ez diren adibidez AEBetako antzutzeta eta immigrazio selektiborako neurriak).

Bigarren Mundu Gerraren ondoren gizarteaz eta giza naturaz eraikiko den adostasun zientifiko-humanistak (NBE, Unesco...), azalpen biologiko eta hereditario hutsak deitoratuko ditu. Neurri handi batean, gogoan hartzen zelako nazismoak ustezko oinarri biologikoetan zuritu zuela bere jardun kriminala. Adostasun horrek hiru hamarkada luze iraun zuen. Orain aztertzeke tokirik ez daukagun salbuespen batzuk

egon ziren, nola ez, bai xebreak (Ardrey 1966), eta baita serioagoak ere. Azken horien artean, etologiaren ekarpena dago, Lorenz bera barne (1966 [1963]), edo biologo ebolutiboak eta genetistak garatzen ari diren beste eratako teoria sozialak, esaterako, altruismoaren azalpen gisa eskaintzen den ahaide hautespenarena («kin selection» – Hamilton 1964, Trivers 1971–).

Baina aditu eta ez adituen publiko zabal bati ez zaio gizakia eta gizartea ulertzeko biologiara itzuli behar dela ozen eta lotsagabe aldarrikatzen duen mezurik iritsiko 1970eko hamarkadaren erdialdera arte, Wilsonen eta Dawkinsen liburuak argitaratu eta sortzen duten harrabotsa hedatzen den arte.³

Wilsonen 'Soziobiologia' (1975) eta Dawkinsen 'Gene berekoia' (1976)

Biologizismoaren itzulera horretan, Edward Osborne Wilson entomologoak eta Richard Dawkins zoologo ezagunak harago joango dira eta eztabaida 'berritu' bati hasiera emango diote, gaur arte irauten duena eta forma berriak hartu dituen, adibidez, *Evolutionary Psychology* moldean (Barkow, Cosmides eta Tooby 1992, Pinker 2002). Beraien planteamenduekin (eta beste batzuen antzekoekin), giza naturaren azalpenaren pendulua herentzia biologikora lerratzen hasten da beste behin, gerra osteko parentesiaren ondoren. Baina ez da izango erresistentziarik gabe. Eta berehalako erreakzioaren aitzindaritzat zientzialariek beraiek hartuko dute, biologoek eta gizarte zientzietakoek batik bat (Umerez 2009).

Wilsonen liburua lan mardula da, formatu handiko 697 orrialde ditu (575, glosarioa, bibliografia eta izen aurkibidea kenduta). Mekanismo eta espezie sozialen entziklopedia honetan, 30 bat orrialde besterik ez dira izango zalaparta osoa sortuko dutenak. Izan ere, erantzulea azken kapitulua da batik bat ('27. Man: From Sociobiology to Sociology', 547-575), eta, agian, lehen kapitulua ere ('1. The Morality of the Gene', 3-6).

Hasierako aurkezpen programatikoak berak salatzen du asmo handiko proposamen orohartzaile eta erronkari baten aurrean gaudela:

Soziobiologia gizarte-portaera oren oinarri biologikoaren azterketa sistematikoa da. Gaur egun, animalia-gizarteak ditu ardatz [...]. Baina gizaki primitiboaren portaera sozialaz ere arduratzen da [...]. Soziologia sensu stricto, gizarteen azterketa konplexutasun-maila guztietan, oraindik soziobiologiatik bereizten da [...]. [Sintesi modernoan]. Beharbada, ez da gehiegi esatea soziologia, beste gizarte-zientziak eta giza zientziak direla Sintesi Modernoan sartzea espero duten biologiaren azken adarrak. Soziobiologiaren funtzioetako bat, beraz, gizarte-zientzien oinarriak berriz formulatzea da, subjektu horiek Sintesi Modernoaren mende egon daitezten. (Wilson 1975: 4*)⁴

Eta gizakiari eskainia dagoen ditxosozko azken kapitulu horretan, zehaztuta geratzen dira gizarte eta giza diziplinak nola eraldatu beharko diren:

Har dezagun orain gizakia historia naturalaren espiritu libreak, Lurreko espezie sozialen katalogoa osatzen ari den beste planeta bateko zoologoak bagina bezala. Ikuspegi makroskopiko horretan, humanitateak eta gizarte-zientziak biologiaren adar espezializatu bihurtzen dira; historia, biografia

eta fikzioa giza etologiaren ikerketa-protokoloak dira; eta antropologiak eta soziologiak elkarrekin osatzen dute primate espezie bakar baten soziobiologia. (*Ibid.*: 547*)

Beraz, ez gaitu harrituko ikuspegi erredukzionista argi batekin bukatzen badu, inongo barne-kezkarik gabe. Ez bada, tonu hanpatu samarrean, Camusen magalpean babestu eta keinu existentzialista batekin, gizakia ilusiorik gabeko mundu batean erbesteratutako espezie arrotz gisa irudikatzeke:

... ezagutza osorantz gidatu behar dugu, neuronaren eta genearen mailaraino. Gure burua termino mekanistiko horietan azaltzeko behar adina aurrera egin dugunean, eta gizarte-zientziak guztiz loratzera iristen direnean, emaitza onartzeko zaila izan liteke. Egokia dirudi, beraz, liburuaren hasten den bezala bukatzea, Albert Camusen zorrotzasun iragarlearekin. (*Ibid.*: 575*)⁵

Aurreratu dudan eran, erreakzioa berehalakoa izango da. Urte bereko azaroaren 13an ‘Against ‘Sociobiology’ izenburu duen gutun bat argitaratuko da *The New York Review of Books* irakurleko zabaleko aldizkari ezagunean. Sinatzaileak hamasei zientzialari eta irakasle dira. Zehazki, abuztuaren argitaratutako erreseina on bati eta orokorrean hedabideetan liburuari eman zaion aldeko harrerari erantzun nahi diete. Gutunean, alde batetik, soziobiologia garaian garaiko boteretsuentzat mesedegarri den *statu quo* zehatz bat defendatzen duen determinismo biologikoaren azken bertsio gisa salatzen dute. Beste aldetik, ordea, lanaren gabezia metodologiko eta zientifikoak ere azalarazten dituzte, erakusten dituen aurreiritzi eta zehartasun guztiekin batera. Bi elementu horiek ardaztuko dute gutunak abian jarriko duen soka luzeko eta sakontasun handiko eztabaida, Wilsonen beraren ihardespentatik hasita eta eztabaidara etengabe batuz joango diren diziplina anitzetako adituen aldeko eta aurkako ekarpenekin segituz.

Bitartean, Dawkinsek koska bat estuago lotuko du polemika, guztiz eragin handiko eta arrakastatsu bihurtuko den bere metafora kaleratzen duenean. Askotan jasotzen den aipuak dioen eran: «Bizirauteko makinak gara, gene izeneko molekula berekoiak iraunarazteko itsu-itsuan programatutako robotak» (Dawkins 1976 [2008]: 25). Bere burua zurrutuz, Wilsonen antzera, Sintesi Modernoaren babespean jarri nahiko du bere burutazioa: «Gene berekoiaien teoria Darwinen teoria da [...]. Izan ere, neodarwinismo ortodoxoaren ondorio logikoa da» (*ibid.*: 17). Eta, Williamsen lanari (1966) jarraipena emanez, indarrez defendatuko du genearena dela azterketa biologikorako maila nagusia (baita bakarra ere):

Argudiatuko dut oinarritzko hautespen-unitatea, eta, ondorioz, berekoikeriarena, ez dela espeziea, ez taldea, ez eta -zentzu hertsian- banakoa ere. Genea da, herentziaren unitatea. (Dawkins 1976 [2008]: 40)

Bada, gizakiari buruzko Wilsonen ikuspegi erredukzionistarekin guztiz bat dator, eta, esan beharrik ez dago, eztabaida ederki sutuko du, bai liburuaren baieztapenekin eta baita, agian gehiago, erabilitako tonu irmo eta erasokorrarekin ere. Kontuan hartu behar dugu Wilsonen ez diola giza naturari liburu oso bat eskainiko bi urte beranduago arte (1978); beraz, Dawkinsek bere liburuarekin Wilsonen azken kapitulu laburrarekin baino eztabaidarako askoz artilleria gehiago jartzen du eskura.

Atal hau bukatzeko, lan honetan aldarrikatu nahi dudana baieztapena zehaztuko dut. Uste dut Azurmendik, Wilson, Dawkins eta orokorrean soziobiologoaren aldean, filosofiaren (eta ideien) historiaz dakiena dantzan jartzen duela, gizakia eta gizartea ulertzeko helburuarekin, hurrenez hurren naturaren eta hazkuntzaren lekuei buruz jarduten duenean.⁶ Ikuspegi kritiko zorrotz eta konplexu bat onduz. Neurri batean, soziobiologiaren kritikari arruntenen aldean ere. Eta zer esanik ez gaur egungo 'naturalista' arrunt askoren aldean (adibidez, giza eta gizarte zientzietan agertu diren Pinkerren eta antzekoen esaneko jarraitzaile samalda berria; Umerez 2009).

Hau da, Azurmendik, *GADH* idazten duenean, ezin ditu soziobiologia eta gene berekoia ezagutu, baina ezagutu izan bazituen ere ez zen ontzat hartzeko tentaldi errazean eroriko (gerora erakutsi duen moduan; ikus Azurmendi 2016), 90eko hamarkadatik aurrera humanitate eta gizarte zientzien diziplinetako asko eta asko *Evolutionary Psychology*-ren edo zientifizismo (pop) arruntaren lilurapean erori ziren eran (Umerez 2019).

Azurmendik giza naturaz duen ikuspegiaren ezaugarriak

Aurreratu dudana konklusio hori eraiki eta funtsatzeko, Azurmendik giza naturaz duen ikuspegia osatzen duten ezaugarri garrantzitsuenak labur aurkeztuko ditut, azterketa zabala beste lan baterako utzi beharko badut ere.⁷ Ikuspegi hori hasieran erabili dudana Sarrionandiaren aipuaren osagarri den beste batekin irudika dezaket. Bere horretan pellokeria eman arren, zehaztasunetan sakonduz gero indar handiko ideia aberats baten neurria ematen duen printzipioa baita:

Erlojuaren orratz bien artean ez duzu batto aukeratu beharrik, oraindik. Bina aukera maukera ugari proposatzen da alor guzietan bizitza zuri-beltza balitz bezala: [...]. Hautabide faltsoak dira [...]. Gehienetan gauzak nahastuta daude, eta nahastean bizitzen gara. (Sarrionandia 1997: 89; 'Aukerak')

Giza naturaren kondizioari dagokion nahasketaren konplexutasun osoa atzeman ahal izateko, esan bezala, zehaztapenetan eta ñabarduretan sartu behar da. Ez da nahikoa naturatik eta hazkuntzatik, bietatik duela besterik gabe esatea. Azurmendiren ikuspegia azaltzeko, beraz, ezaugarri zehatz horiek aztertu behar dira, eta nik honako bost hauetan zentratzea proposatzen dut: i) naturalizazioa, ii) ikuspegi monolitikorik eza, iii) jarraitutasuna, iv) elkarreragina, v) konstituzio irekia.

Ohartu gabe, agian (eta ez dakit guztiz ados egongo ote den), baina esango nuke Azurmendi, bere liburu goiztiar horretan, dagoeneko filosofo naturalista bihurturik agertzen zaigula. Naturalismoa esaten dudanean, zientziaren filosofian joan zen mendearen bukaeran berreskuratzen den posizioari buruz ari naiz:

Naturalismoak, mugimendu filosofiko gisa, munduan existitzen den edo gertatzen den oro metodo zientifiko naturalekin azaldu daitekeela aldarrikatzen du; printzipioz azalpen zientifikoaren esparrutik harago geratzen den ezer dagoenik edo egon daitekeenik ukatzen du. Nahiz eta naturalismoa tradizio filosofikoan (materialismoa, enpirismoa) tinko errotua dagoen, erabat naturalizatutako zientziaren filosofia bat orain besterik ez da ari garatzen. (Callebaut 1993: XV*)

Azurmendik hasieratik argi dio ezin dugula zientzien ezjakinean segitu:

Azken urte hauetako biologoen, zoologoek, neurofisiologoek eta abarren idorokizunek ez dute Aro Modernuaren gizona zutik uzten. Honez gero, ez dago gizonaren etorkizuna asmatu eta programatzerik, jakintza hauek begiratu gabe. Amets ustel gertatuko den zerbaiten bila alferrik saiatzeko eskubiderik ez badugu behintzat. Gizona eta gizartea aldatu nahi dituen eta errealismoz jokatu nahi duena ezin daiteke zientzia hauen ezjakinean ibil. (GAHD: VIII)

Ez behintzat zientzia biologikoei erreparatu gabe (GAHD: 111, 115). Hortik abiatzen da ordezkatu nahi duen ikuspegi aingerutar haren alternatiba eraikitzen. Hasteko, liburuaren izenburua aldarrikatuz, gizakia abere bat dela gogoraziko digu behin eta berriro, errepikapenean batere gogaitu gabe. Are gehiago, gizakia abere *hutsa* dela azpimarratu nahi du. Lehendabiziko ondorio gisa, beraz, aberetasun hori edozein azterketatan kontuan hartu beharrekoa dela esango digu, hala izan ezean okerreko azterketak besterik ez ditugulako egingo. Eta abiapuntu oker horretatik eratorritako irtenbide, proposamen eta iraultza bideak ez zaizkigu gure egoera aldatzeko edo hobetzeko baliagarriak suertatuko. Behin kondizio natural hori onartuta, barruko eragina kontuan hartu behar dela adieraziko digu, eta ez bakarrik kanpoko. Modu horretan, konduktismoaren ingurunezentrismoa baztertzen du, organismoaren barne dinamika biologikoa aintzat hartu behar dela nabarmentzen du eta hor geneak eta eboluzioa kokatzen ditu. Beraz, zientziari (zientzia naturalari) begiratu behar zaiola modu esplizituan eta etengabe aldarrikatzen du, baina, ikusiko dugunez, determinismorik eta erreduktionismorik gabe. Hau da, ikuspegi monolitikoak baztertuz, argi esango du: ez gara monismo batetik aterako (espiritua, ingurunea...) beste batean erortzeko (natura) (GAHD: 143, baita 58-59, 131, 136).

Beste hari mutur batetik, giza izaera ulertzeko garatzen ari den ikuspegi honetan, natura/hazkuntza bereizketa kritikatzeko du eta dikotomia ia saihestezin hori gainditzen saiatzen da jarraitasun mota zehatz bat defendatuz (GAHD: 112, baita 144-145, 156). Bere ikuspegian ez zaio bata besteari gailentzen, baina kontua ez da bati bestea besterik gabe gehitzea ere, baizik eta ulertzea, gizakiengan behintzat, natura izateko modua dela kultura.

Zientziari adi egonik eta dikotomia tradizionala zentzu dinamiko batean gainditurik, Azurmendik bere ikuskera alternatiboa osatzen du liburuaren ideia garrantzitsuenarekin: gizakiaren naturak *konstituzio irekia* duela (GAHD: 143, baita 49, 144, 160, 161). Gizakia ez dago modu absolutuan ez barruko ez kanpoko eraginez determinaturik, baizik eta bien arteko elkarreragin konplexu baten ondorio aldakorra eta behin-behinekoa izango da (GAHD: 143, 144). Horretan ere oso intuizio gaur egunekoak erakusten du garapen prozesu biologikoa irudikatzerakoan: garapen sistemen (*developmental systems*) gaur eguneko teoriekin ederki ezkontzen dira, eta epigenesiaz egun daukagun ikuspegi zabalaren zantzuak ere aurkitu daitezke.

Konklusioa

Hasieratik argitu badut artikulu honetan *GAHD* liburuaren azterketara mugatuko naizela, bukatzeko, esan dezadan, Azurmendiren pentsamenduan giza naturari buruzko zientzietan oinarritutako azterketa zein garrantzitsua den berretsi eta neurtzeko, aski dela bere azken monografiari erreparatzea. *Gizabere kooperatiboaz* liburuan (2016), norberekoikeria eta elkarlaguntza aztertzeko zuzen-zuzenean Darwinengana jotzen du hasieratik, eta bere obra luze eta sakon arakatzen du. Gai hori tratatzeko, ohikoa den azterketa soziopolitiko edo etiko huts bat egin zezakeen. Baina ez, ezinbestekoa zaio gizakiaren ezaugarri biologiko-ebolutiboak kontuan hartzea, 40 urte lehenago *GAHD* liburuan erakutsi zuen ulertzeko modu berarekin. Hortaz, adibidez, darwinismo soziala bezala, Kropotkinen anarkismoaren oinarri zientifikoen bilaketa ere aintzat hartuko du. Eta, nola ez, orain Wilsonen eta Dawkinsen planteamenduak aurrez aurre tratatuko ditu eta, bere ikuspegiaz azaldu dugunaren arabera espero genezakeen bezala, ez du beraien bidea onesten, kontrakoa baizik. Arretaz aztertu eta zorrotz kritikatzeko dituzten besteak beste, egiten dituzten sinplifikazioak, gabeziak eta desitxuratzeko direla-eta (Umerez, 2009), eta horretan biologian aditu diren beste batzuen azalpenak eta kritikak ere erabiltzen ditu.

Beste baten bati tokatuko zaio aztertzeko, gaur egun Txillardegiri euskal literaturan aitortzen zaion lekua (haustura, garaikide bihurtzea, behintzat gaietan, forman ez bada ere) ez ote duen Azurmendik bete, euskal pentsamenduaren garapenean rol berbera jokatuz. Lan honetan aztertu den giza naturaren auzian behintzat hala dela ebatzi beharrean gaudela uste dut.

Oharrak

1. Berori Vienara joan baino lehen (1973an erretiratu zen Seewiesen-en zegoen *Max Planck Institute for Behavioral Physiology*-tik, eta Altenberg-era, Vienatik gertu, itzuli zen).
2. Zehatzago esateko, XX. mendearen hasieran, herentziaren teoria mendeliarra berreskuratzen denean, genetikaren sorrerarekin eta eboluzioaren teoriak lortzen den uztartetarekin, Sintesi Modernoa delakoan. Eta mende horren erdialdean gaur egungo genearen oinarri fisiko-kimikoa eta bere oinarritzko funtzionamenduaren aurkikuntzarekin (helize bikoitza eta gene molekularra).
3. Ikus Umerez (2007, 3. atala), historia pendular horren laburpen zabalago bat aurkitzeko.
4. ‘*’ ikurra duten aipuen itzulpenak nireak dira, Elhuyar eta IXA taldeko Itzultzailea.eus programaren laguntzarekin eginak.
5. Camusen *Sisiforen mitoa* obrako lehen esaldi famatuarekin irekitzen baitu liburua: suizidioa «filosofi problema benetan serioa bakarra» gisa zehazten duena.
6. Euskarak ingelesezko ‘nature/nurture’ esamoldea zuzenago jasotzeko ematen digun aukera baliatuz, askotan ‘natura/kultura’ legez adierazten duguna ordezkatzeko.
7. Eta aukerako aipu mordoa bata bestearen ondoan gehitzeko tentazioari eutsi ere, artikuluak ez luzatzeko; beraz, balizko aipu horien orrialdeak besterik ez ditut emango.

Bibliografia

- Arrieta Urtizberea, Agustin (2013): 'Kultura eta natura, zein baino zein', *JAKIN* 196, 11-31.
- Ardrey, Robert (1966): *The Territorial Imperative. A Personal Inquiry into the Animal Origins of Property and Nations*, New York, Atheneum.
- Azurmendi, Haritz (2019): *Joxe Azurmendiren nazioa Nazionalismo Ikerketen argitan. Abertzaletasun kulturalaren defentsa Euskal Herri garaikidean*. Doktorego tesia. UPV/EHU.
- Azurmendi, Joxe (1975): *Gizona abere hutsa da*, Jakin, Tolosa.
- (1991): *Gizaberearen bakeak eta gerrak*, Donostia, Elkar.
- (1998): *Teknikaren meditazioa*, Donostia, Kutxa Fundazioa.
- (2016): *Gizabere kooperatiboaz*, Donostia, Jakin. *Jakin Irakurgaiak* bilduma 47.
- Barkow, Jerome; Cosmides, Leda; Tooby, John (argk.) (1992): *The Adapted Mind. Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*, New York, Oxford University Press.
- Callebaut, Werner (arg.) (1993): *Taking the Naturalistic Turn or How Real Philosophy of Science is Done*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Dawkins, Richard (1976): *The Selfish Gene*, Oxford, Oxford University Press (eusk. *Gene berekoia*, Bilbo, Klasikoak, 2008. Itzultzailea: Eider Carton).
- Hamilton, William Donald (1964): 'The Genetical Evolution of Social Behaviour I & II', *Journal of Theoretical Biology* 7(1), 1-16, 17-52.
- Ibargutxi, Felix (2016): 'Joxe Azurmendi. «Gizakia abere hutsa da. Ez gara sekula aingeruak izango, eta ez nuke nahi»', *El Diario Vasco*, 2016-05-21.
- Lorenz, Konrad (1966 [1963]): *On Aggression*, New York, Harcourt, Brace & World.
- Monod, Jacques (1970): *Le hasard et la nécessité*, Paris, Seuil.
- Pinker, Steven (2002): *The Blank Slate. The Modern Denial of Human Nature*, New York, Viking.
- Rof Carballo, Juan (1972): *Biología y psicoanálisis*, Bilbo, Desclée de Brouwer.
- Sarrionandia, Joseba (1997): *Hitzen ondoeza*, Tafalla, Txalaparta.
- Trivers, Robert L. (1971): 'The Evolution of Reciprocal Altruism', *The Quarterly Review of Biology* 46(1), 35-57.
- Umerez, Jon (2007): 'Bioteknologiaren erronka berriei aurre egiteko oinarri epistemikoak', in Andoni Eizagirre (koord.): *Ezagutzaren politikak. Zientziaren kultura berrirako oinarriak*, Bilbo, UEU, 233-247.
- (2009): 'Consideraciones acerca de la cambiante influencia de la teoría de la evolución en las Humanidades y un diagnóstico de la situación actual', in Hernán Dopazo eta Arcadi Navarro (argk.): *Evolución y Adaptación. 150 años después del Origen de las Especies*, Madril, SESBE, 492-500.
- (2019): 'El reto de la tercera cultura de Snow: nuevo ámbito de intervención para la filosofía', in Antonio Casado (arg.): *Cultura dual. Identidades en interacción universidad-sociedad*, Madril, Plaza y Valdés, 99-115.
- Williams, George C. (1966): *Adaptation and Natural Selection. A Critique of Some Current Evolutionary Thought*, Princeton, Princeton University Press.
- Wilson, Edward O. (1975): *Sociobiology*, Cambridge, Harvard University.
- (1978): *On Human Nature*, Cambridge, Harvard University Press.

JAKIN

Martin Ugalde Kultur Parkea
 Gudarien etorbidea, 29
 20140 ANDOAIN
 943 21 80 92
 jakin@jakin.eus
 www.jakin.eus